

روستا ۱

(رشته مهندسی معماری و شهرسازی)

مهدیه احمدی

دکتر حمیدرضا عامری سیاهویی

سرشناسه	: عامری سیاهویی، حمیدرضا، ۱۳۳۵-
عنوان و نام پدید آور	: روستا ۱/ حمیدرضا عامری سیاهویی، مهدیه احمدی.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام‌نور، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: دوازده، ۳۳۸ ص.
فروست	: دانشگاه پیام نور، ۱۹۱۲، گروه مهندسی معماری و شهرسازی، ۱/۳
شابک	: 978 - 957 - 387 - 964
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: معماری روستایی - ایران
موضوع	: عمران روستایی - ایران
موضوع	: روستا نشینی - ایران
شناسه افزوده	: احمدی، مهدیه، ۱۳۶۲-
شناسه افزوده	: دانشگاه پیام نور.
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۲ ۱۴۹/ع ۷۴۲۱/NA۷۴۲۱
رده بندی دیویی	: ۷۲۸/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۹۵۵۹۴۸

دانشگاه پیام‌نور

روستا ۱

مؤلفان: دکتر حمیدرضا عامری سیاهویی - مهدیه احمدی

ویراستار علمی: مهشید محمد ابراهیمی جهرمی

تهیه و تولید: مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام‌نور

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول تیر ۱۳۹۳

شابک: ۰ - ۹۵۷ - ۳۸۷ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN: 978 - 964 - 387 - 957 - 0

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق نشر اعم از چاپی، الکترونیکی، تصویری، صوتی و اینترنتی برای دانشگاه پیام نور محفوظ است)

قیمت: ۱۳۲۰۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتاب‌های دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف یک درس در یک یا چند رشته دانشگاهی، به صورت کتاب درسی، متن آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک درسی چاپ می‌شوند.

کتاب درسی نمره کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب تهیه و پس از داوری علمی، طراحی آموزشی، و ویرایش علمی در گروه‌های علمی و آموزشی، به چاپ می‌رسد. پس از چاپ ویرایش اول اثر، با نظرخواهی‌ها و داوری علمی مجدد و با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و ویرایش جدید کتاب با اعمال ویرایش زبانی و صوری جدید چاپ می‌شود.

متن آزمایشگاهی (م) راهنمایی است که دانشجویان با استفاده از آن و کمک استاد، کارهای عملی و آزمایشگاهی را انجام می‌دهند.

کتاب‌های فرادرسی (ف) و کمک درسی (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه و بر روی لوح فشرده تکثیر می‌شوند و یا در وبگاه دانشگاه قرار می‌گیرند.

مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

فهرست مطالب کتاب

پیشگفتار

فصل اول. تعاریف پایه مرتبط با معماری روستایی

۱	اهداف کلی
۱	اهداف رفتاری
۱	مقدمه
۲	۱-۱ طرح جامع سرزمین
۲	۲-۱ طرح کالبدی ملی و منطقه‌ای
۲	۳-۱ طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه‌ای
۳	۴-۱ طرح مجموعه شهری
۳	۵-۱ طرح سازماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی
۳	۶-۱ طرح جامع شهر
۴	۷-۱ طرح تفصیلی شهر
۴	۸-۱ طرح هادی شهر
۴	۹-۱ طرح بهسازی و نوسازی و بازسازی و مرمت بافت‌ها
۴	۱۰-۱ طرح آماده‌سازی توسعه‌های جدید در شهرها
۴	۱۱-۱ طرح هادی روستا
۷	۱۲-۱ طرح شهرهای جدید
۷	۱۳-۱ طرح شهرک‌های مسکونی
۸	۱۴-۱ طرح سایر شهرک‌ها
۸	۱۵-۱ مفهوم برنامه‌ریزی
۱۳	۱۶-۱ تعریف روستا
۱۴	۱۷-۱ تعریف ده
۲۰	۱۸-۱ تعریف مطالعات کاربری زمین روستایی
۲۶	۱۹-۱ تعریف مطالعات شبکه معابر روستایی
۳۱	۲۰-۱ تعریف مطالعات حوزه نفوذ روستایی

سؤالات چهارگزینه‌ای

سؤالات تشریحی

فصل دوم. پیدایش ده و روستا

اهداف کلی

اهداف رفتاری

مقدمه

۱-۲ پیدایش ده و روستا در جهان

۲-۲ روستا و گذشته روستائینی در ایران

۳-۲ روستاهای ایران در دوره‌های تاریخی ایران

۴-۲ اولین روستاهای ایران

۵-۲ روستاهای ایران بعد از تشکیل حکومت مادها تا انقلاب مشروطیت

۶-۲ روستاهای ایران بعد از انقلاب مشروطیت

۷-۲ روستاهای ایران قبل از انقلاب اسلامی

۸-۲ روستاهای ایران بعد از انقلاب اسلامی

سؤالات چهارگزینه‌ای

سؤالات تشریحی

فصل سوم. بوم‌شناسی

اهداف کلی

اهداف رفتاری

۱-۳ مسکن در روستاهای مختلف ایران

۲-۳ شرایط تغییر و دگرگونی در وضع مسکن روستایی

۳-۳ عوامل مؤثر در شکل‌گیری کالبد روستا

سؤالات چهارگزینه‌ای

سؤالات تشریحی

فصل چهارم. تیپ‌شناسی روستایی

اهداف کلی

اهداف رفتاری

مقدمه

۱-۴ انواع و طبقه‌بندی روستاها در ایران

۲-۴ شاخص‌های طبقه‌بندی روستاها

۳-۴ ضوابط تقسیم‌بندی روستاها و آبادی‌های ایران

سؤالات چهارگزینه‌ای

سؤالات تشریحی

۱۱۵	فصل پنجم. گونه‌شناسی
۱۱۵	اهداف کلی
۱۱۵	اهداف رفتاری
۱۱۵	مقدمه
۱۱۶	۵-۱ تقسیم روستاهای ایران از لحاظ شکل سکونت
۱۲۱	۵-۲ اقلیم گرم و خشک (دشت‌های فلات مرکزی)
۱۲۸	۵-۳ اقلیم گرم و مرطوب (سواحل شمالی خلیج فارس و دریای عمان)
۱۳۲	۵-۴ اقلیم معتدل و مرطوب (سواحل جنوبی دریای خزر)
۱۳۹	۵-۵ اقلیم سرد (نواحی کوهستانی و مرتف)
۱۴۴	۵-۶ وضع مسکن در روستاهای کوهستانی
۱۴۸	سؤالات چهارگزینه‌ای
۱۴۸	سؤالات تشریحی

۱۵۱	فصل ششم. بررسی مصالح و سیستم‌های ساختمانی
۱۵۱	اهداف کلی
۱۵۱	اهداف رفتاری
۱۵۱	۶-۱ مصالح و روش‌های سنتی ساختمان‌سازی روستایی
۱۵۲	۶-۲ ابنیه روستایی با مصالح سبک
۱۶۴	۶-۳ ابنیه روستایی با مصالح سنگین
۱۶۸	۶-۴ طاق‌ها و پوشش‌ها
۱۷۳	۶-۵ سازه‌های چوبی
۱۷۳	سؤالات چهارگزینه‌ای
۱۷۴	سؤالات تشریحی

۱۷۵	فصل هفتم. تحقیق پیرامون آشنایی با روستا و فضاهای روستایی
۱۷۵	اهداف کلی
۱۷۵	اهداف رفتاری
۱۷۵	مقدمه
۱۷۸	۷-۱ معرفی روستای کوشک - اقلیم گرم و خشک
۲۱۳	۷-۲ معرفی روستای نیاب - اقلیم گرم و مرطوب
۲۲۲	سؤالات چهارگزینه‌ای
۲۲۲	سؤالات تشریحی

۲۳۳	نتیجه‌گیری از مباحث فصول مختلف این کتاب
-----	---

۲۳۷	منابع و مأخذ
-----	--------------

پیشگفتار

تمدن و فرهنگ بشری حاصل روابط میان انسان‌ها در مدت زمان طولانی است. روزگاری انسان تمدن ابتدایی داشت، اما به تدریج و به موازات تحول در خواسته‌ها و نیازها، تمدن‌ها و فرهنگ‌های پیشرفته‌ای به وجود آمد که وجهی از آن نگرش انسان به محیط و تأثیرپذیری از آن است، به طوری که با انجام یک سری تحقیقات و پژوهش‌ها، این مهم به شکل عملی و درست تحقق می‌یابد.

یکی از ارکان پیشرفت علمی و توسعه کشورها، انجام تحقیقات کاربردی و هدفمند می‌باشد. از این نظر بایستی برای توسعه هرچه بیشتر کشور، فعالیت‌های تحقیقاتی را در این مسیر هدایت کرد تا به رفع مشکلات موجود و آتی پس از شناسایی صحیح آن‌ها اقدام گمارد.

اعتقاد بر ضرورت انجام تحقیقات و ارائه اطلاعات حاصل از آن به جامعه علمی و فرهنگی کشور در کنار ارائه خدمات مهندسی، کمبود مطالب تدوین شده در زمینه‌های مختلف معماری و شهرسازی، به ویژه محدود بودن مطالب تدوین شده در زمینه معماری روستایی ایران و تأثیر این علوم در محیط‌های انسان ساخت، انگیزه اصلی جهت نشر کتاب حاضر بوده است.

فضاهای روستایی هم اکنون در شرایطی است که صرف نظر از کاستی‌های کیفی که منجر به پدیده بدفضایی در آن‌ها شده است، از نظر کمی نیز شرایط مناسبی ندارد، برای مثال در ارتباط با مسکن روستایی می‌توان بیان کرد که در حال حاضر به ازای ۵/۹۶۰ میلیون خانوار روستایی ۴/۴۲۸ میلیون واحد مسکونی وجود دارد.

از طرفی معماری روستایی ایران با برخورداری از طرح‌ها، شیوه‌های اجرا، تنوع مصالح، سادگی، پیوند با محیط زیست و قابلیت‌های بصری و زیبایی شناختی، ضمن انطباق با عملکردهای زیستی- معیشتی، مجموعه‌ی نظیری از ارزش‌های معماری ملی- منطقه‌ای را به وجود آورده است.

همسازی خانه‌های روستایی با محیط طبیعی و اقلیم در مناطق مختلف ایران به شکل‌گیری و ابداع الگوهای خاصی از مسکن منجر شده است. همنشینی فضاهای زیستی و معیشتی در این واحدها به همراه ایجاد شرایط آسایش، برای نمونه مسکن را که مهم‌ترین فضای استفاده شده انسان در طول روز می‌باشد به فضای زندگی و کارگاه تولیدی کوچکی در خدمت خانواده و در مقیاس کلان‌تر در خدمت توسعه اقتصاد ملی مبدل کرده است. اما در مقابل ارزش‌های مذکور، می‌توان به مشکلاتی مانند آسیب پذیری بسیاری از این واحدها در برابر حوادث طبیعی و غیرطبیعی، همین‌طور آلودگی واحدهایی که به پرورش دام و طیور اشتغال دارند، اشاره کرد که برای بهبود این وضعیت می‌باید طراحی‌های درست صورت گیرد که خود نیازمند داشتن دانش و شناخت درست از آن روستا یا هر موضوع مطرح شده، می‌باشد.

در دوره حاضر، روستاهای ایران با توجه به تغییر و تحولات اجتماعی-اقتصادی، در حال گذار از کالبد کهن و انطباق با شرایط و نیازهای جدید هستند. برنامه‌ها و فعالیت‌های جمهوری اسلامی ایران در این زمینه برای تأمین مسکن مناسب روستایی بسیار فراگیر بوده است.

یکی از مهم‌ترین اقدامات، طرح نوسازی ۲ میلیون واحد مسکونی کم‌دوام و بی‌دوام روستایی در طول برنامه چهارم (۸۸-۸۴) و پنجم (۹۳-۸۹) توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بوده است. بر اساس این طرح سالانه ۲۰ هزار واحد مسکونی روستایی نوسازی می‌شود که هم‌اکنون ۶۰۰ هزار واحد با مشارکت مردم و حمایت‌های مالی و فنی دولت طراحی و اجرا شده است.

از آنجایی که پاسخگویی به این نیازها نباید منجر به غفلت از ارزش‌های گذشته شود، تأکید بر حفظ هویت بومی و ارزش‌های پایدار آن همراه با رفع کاستی‌ها و به‌کارگیری فناوری و نوآوری، از مهم‌ترین امور فراوری سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و

مدیران اجرایی است که بدون آشنایی با ویژگی‌های این نوع معماری امکان‌پذیر نخواهد بود.

این کتاب که با هدف تلاش برای تحقق فضاهای مناسب روستایی و به‌ویژه مسکن آن تدوین شده، اقدامی مناسب و زیربنایی برای معرفی برخی ویژگی‌ها و ارزش‌های معماری روستایی به طراحان و مهندسانی است که به نحوی با مسائل نظری و اجرایی مسکن روستایی سروکار دارند.

پس می‌توان به گونه‌ای خلاصه اشاره کرد که هدف و مقصود از این نوشتار، آشنا کردن دانشجویان با زندگی، بافت و معماری خاص یک روستا است. در این مطالعه علل و عوامل طبیعی و انسانی شکل‌دهنده به کالبد روستا (عوامل جغرافیایی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و غیره) پیگیری می‌شود و سعی می‌شود تا میان شکل و محتوا ارتباط نسبتاً روشنی ترسیم شود.

همچنین ضمن ارائه مصادیقی از بناهای روستایی ایران، سعی شده تنوعات آن‌ها را نشان داده و نقش تأثیر عوامل مختلفی را که در شکل‌گیری آن‌ها مؤثر واقع می‌شود، بیان کند. این کتاب کاملاً بر اساس سرفصل‌های درسی وزارت علوم بوده و موجب می‌شود تا دانشجویان ضمن مطالعه آن با معماری سنتی ایران آشنا شده و همچنین در درس روستای ۱ یا ۲ در زمان تردد در روستا و تهیه طرح‌های مناسب نسبت به عوامل تعیین‌کننده شکل فیزیکی بافت و ابنیه؛ و همین‌طور مشخصات دیگر زندگی روستایی (از قبیل ساخت خانواده و معیشت در روستا، نحوه ارتباط آن با روستاهای اطراف و شهرهای کوچک و بزرگ پیرامون آن، دست‌ساخت‌های غیرمعماری، آداب و رسوم و تکنولوژی روستا، نوع تأثیر از فرهنگ شهری و سایر مواردی که به تفصیل ارائه شده) دقیق شده و به‌کار بندند.

نوشتار حاضر در برگرفته دو گروه مخاطب اصلی می‌باشد: دانشجویان گرامی و اساتید محترم و همچنین تمامی علاقمندان به شناخت معماری روستایی ایران؛ و شرکت‌کنندگان و افرادی که در ساخت و سازها و به‌خصوص ساخت و سازهای روستایی دست داشته و مشغول به این امر هستند. کتاب مذکور برای افرادی که به‌طور انفرادی علاقمند به یادگیری مطالب و مفاهیم در ارتباط با معماری در ایران عزیز هستند، نیز مفید می‌باشد.

خواننده در میان مطالعه این نوشتار موقعیتی می‌یابد که خواندن را متوقف ساخته و آن را با معماری سنتی محل زندگی خود در گذشته (در ساختمان‌های قدیمی که تا به حال باقی مانده‌اند) و معماری حال حاضر مقایسه کرده و به پرسش‌های مطرح شده در ذهن خود پاسخ داده و در جهت رفع اشکالات طراحی‌های جدید کوشش کرده، تا به معماری انسانی برسد یا آنکه به خواسته‌هایی برسد که پس از در میان گذاشتن آن‌ها با مهندسين معمار برای ساختن مکانی مناسب زندگی، گامی بس مهم بردارد.

پس از پژوهش، تحلیل و بررسی‌های صورت گرفته هدف اصلی این کتاب، تدوین احکام مربوط به طراحی کلیات و اجزای مختلف کلیه فضاها و به‌ویژه فضاهای روستایی جهت تأمین اصالت و زیبایی در طراحی‌های جدید می‌باشد و این مهم، با برنامه‌ریزی‌ها انجام یافته و تکمیل مطالعات مرتبط در دسترس علاقمندان به معماری روستایی قرار گرفت.

امید است چنین پژوهش‌هایی، شناخت بیشتر ارزش‌های معماری بومی را به دنبال آورده و الهام‌بخش محققان، برنامه‌ریزان، طراحان و مجریان بهسازی برای ارتقای کیفی مسکن روستایی شود و این تلاش‌ها و نتایج حاصل از آن، گامی هرچند کوچک در راستای یافتن هویت گمشده معماری نوین باشد و نیز بتواند به‌عنوان نخستین گام در تهیه ابزاری مفید برای طراحی منطبق با اقلیم و مناسب انسان در ارتباط با شرایط اقلیمی مؤثر واقع شود.

در پایان لازم می‌دانیم قدردانی خود را از کلیه عوامل دست‌اندرکار خصوصاً سرکار خانم مهندس بهار قاسمیه که با حمایت خود زمینه چاپ این اثر را فراهم کردند، ابراز داریم. در اثنای مطالب کتاب نیز از نوشته‌های عالمان این بحث استفاده گردیده که در اینجا لازم می‌دانیم از آنان تشکر کرده که با مشعلی فروزان به نام «دانش» این مسیر را برای پژوهشگران و محققان بعدی روشن می‌کنند.

حمیدرضا عامری سیاهویی

مهدیه احمدی

پاییز ۱۳۹۱